

244

A SZABADSÁGHARC MÁRTÍRJAINAK PESTI KIVÉGZŐHELYE

A „NAJGEBAJDE”

1849 októbere nemzeti életünknek egyik szomorú hónapja. Ekkor végezték ki *Aradon* a szabadságharc tizenhárom tábornokát, *Batthyány Lajos*, az első alkotmányos minisztérium elnöke, valamint sok más hazafi pedig a pesti *Újépületben*, a *Neues Gebäudében* — népiesen a „Najgebajdéban” — került hasonló sorsra. Ennek most 125 esztendeje.

A hatalmas épület — amelyet a mai *tévépalota* déli sarkától nyugat felé a mai *Münnich Ferenc*, északra a *Báthori*, keletre a *Rosenberg házaspár* utca határolt — azon a területen épült fel, amelyet *Hüllff Móric Bálint* polgármester ajándékozott a kincstárnak. Nem volt ez különösen értékes ajándék. A mai *Deák* és *Engels* tér helyén még állt egy kőfallal kerített *temető*, álltak a városfalak, s állt a mai *Vörösmarty térre* nyíló *váci kapu*. Tőlük északra gidres-gödörös homoksvatag terült el, amelybe áradáskor vadvizek ették be magukat, s a mozaras részeken nád meg káka nőtt.

Árvaház helyett kaszárnya

Ott kezdett emelkedni 1786-ban az a titokzatos rendeltetésű, roppant épület, amelyet *II. József* (1789—1790) rendeletére *Canevale* bécsi udvari építész tervezett, s amelynek helyi építésvezetője *Hild János* volt, kinek *József* fia néhány évtized múlva a klasszicista stílus nagy hazai építészé lett. Nem börtönnek s nem is laktanyának épült: a király valószínűleg egyik nagyszabású *közjóléti* tervének megvalósítására szánta. A Budán megjelenő német újság 1787-ben azt írta, hogy nagy *árvaház* lesz belőle, s az uralkodó évi kétezer forinttal fizetéssel ki is nevezett valakit a „*Pesti Beteg- és Szegénygondozó Intézet*” vezetőjének. Ám a következő évben kiűtött a török háború*, majd meghalt a császár, s az építkezés félbemaradt...

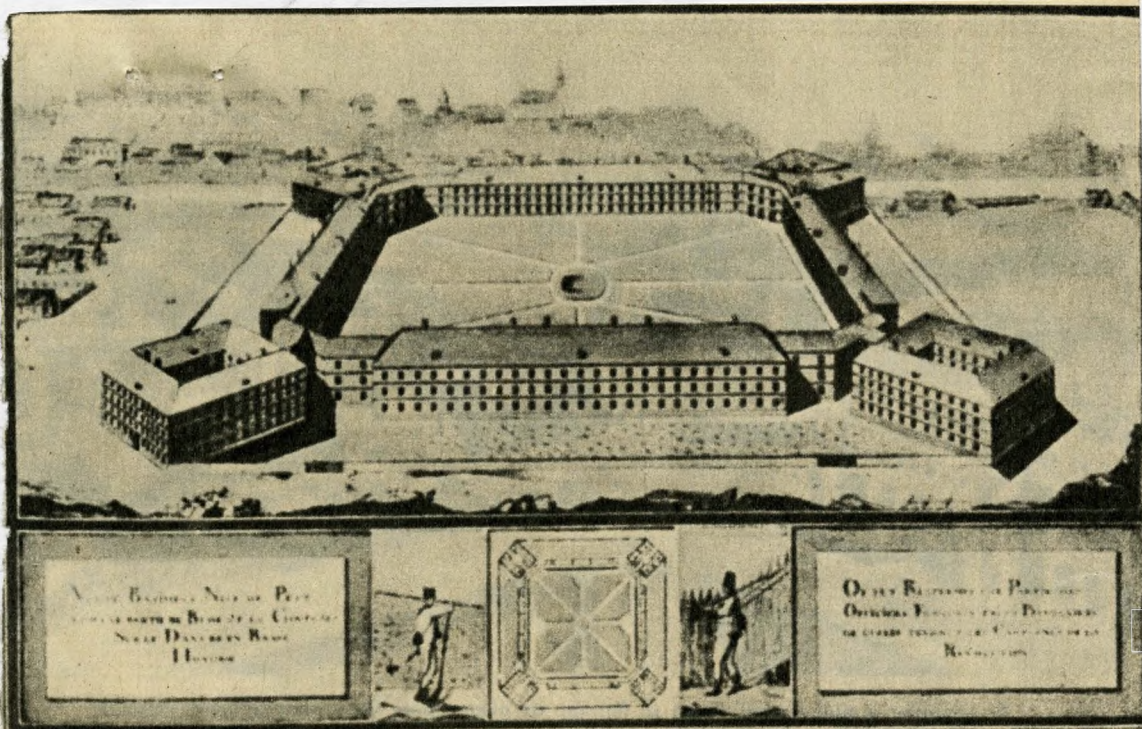
A század végén *prágai* vállalkozók álltak össze, hogy megvegyék szövődének. Fel is kínáltak érte 130 ezer forintot, mire Pest városa is ígért ennyit, azzal, hogy az épületet szegényeknek és kórháznak rendezné be. De nem kapta meg egyikük sem, mert az építkezés költségeit eddig a felosztatott szerzetesrendek elkobzott vagyonából fizették, s az eladást a *Vallásalap** megvétőzta.

Az épület az 1800-as évek elejétől *tüzérségi kaszárnya*: ettől fogva már nem nevezték „nagy kincstári ház”-nak, „*József új épületé*”-nek, hanem hivatalosan mint a „*császári 5. tüzérezred kaszárnyája*”, a *közszájon* meg mint „*pattantyús kaszárnya*” szerepelt. Építettek még hozzá *ólomöntő*, *salétromlúgozó helyiségeket* és *tiszti pavilonokat*, s több *istállót* is berendeztek. 1814-ben készült el a roppant épület, amely *kilenc* udvarával 22 622 négyzetláb nagyságú lett: négy oldala kétemeletes volt, mindegyik szögletén kiugró négyszögletű, közepükön kisebb udvart körülzáró, háromemeletes épületek álltak (ezeket *pavilonnak* nevezték).

A főudvar olyan nagy volt, hogy gyakorlatozaskor a négyfogatú útegek is meg tudtak fordulni benne. A 286 legénységi teremben 2420 közember, az istállóknak 307 ló fért el. Kényelmes lakást talált benne tíz törzstiszt, számos főtiszt és családos altiszt is. Voltak fegyvermező cellák, különféle raktárak. Később még fedett lovardát is építettek benne.

A múlt évtizedekkel a város is közelebb jött: a homokon *utcák* nyíltak, *házak* épültek, s közülük sok napjainkig fennmaradt. Csak észak felé volt továbbra is elhagyott a táj, ahova a közeli *Terézia* külváros szegényebb lakói jártak kirándulni.

Az épület *déli* homlokzatán volt a főbejárat. Ott néha még *civileket* is beengedtek, mert más zárt terület hiányában az 1830—40-es években a parancsnokság

Battyhány kivégzése az Ujépilet északkeleti pavilonjának kapuja előtt (korabeli ábrázolás)

Csányi László közlekedési minisztert 59 évesen ölték meg — ugyanott. Előbb kifésülte fehér szakállát, s kipedrette a bajuszát. *Mettseler* főfoglár siettette, mire Csányi így szól: „A csatába is teljes parádeban rukkolunk ki!” Még megkötötte a nyakravalóját is, amelyet aztán néhány perc múlva a fekete-sárgára festett bitó alatt letéptek a hóhérlegények.

És az anyakönyvi adatok szerint a többi októberi áldozat:

Jeszenák János kormánybiztos 49 éves, a halál oka: akasztás.

Az Ujépilet a XVIII. század végén. (Egy francia tiszti rajza, aki az épületben raboskodott)

Perényi Zsigmond, a főrendi ház másodelnöke 66 éves, a halál oka: akasztás.

Csernyus Manó pénzügyminiszeri tanácsos 41 éves, a halál oka: akasztás.

Szatsvay Imre országgyűlési követ 32 éves, a halál oka: akasztás.

Molnár István ügyvéd, a halál oka: akasztás.

Matherni János evangélikus tanító, a halál oka: akasztás.

Giron Péter, a német légió tisztje, a halál oka: akasztás.

Abancourt Károly huszárkapitány, a halál oka: akasztás.

Woronieczky Miciszláv lengyel ulánus ezredes, a halál oka: akasztás.

De nemcsak az előtérben álló történelmi személyek kerültek a halotti listára: *Hübner András* cserzőtímárt 45, *Varga Mihály* szűcsöt 68, *Leitz Ignác* kőművest 23 éves korában akasztották fel. Hosszan folytathatnánk az osztrák udvar, *Haynau* áldozatainak sorát... *Teleki Blankát*, a magyar nőnevelés előfutárát is — aki Széchenyi háza közelében 1846-ban nyitotta meg leánynevelő intézetét, hol segítőtársa *Leövey Klára*, történelemtanára pedig a szabadsághős *Vasvári Pál*

Az Újépület a múlt század végén (a fénykép az akkor épülő Országház tetejéről készült)

volt — csak 1851 tavaszán fogták el, s a Najgebajdéban ítélték el hosszú várfozságra. Ugyancsak ott ítélték el Madách Imrét is, mert egyik íróársát rejtegette. Százával szenvedtek ott hazafiak: 1849 második felében 910 fogoly volt az épületben, de a következő félévben is még 621. Halálos ítéletet 218-at hoztak ott, de csak egy részüket hajtották végre. 1851. szeptember 26-án ott szögezték bitófára a távollétükben elítélt vezetők nevét — utolsónak Kossuth Lajosét.

Hosszú időnek kellett még eltelnie, amíg a Najgebajde ismét visszakapta régi arculatát...

Sportpálya, majd kórhalmaz

Tóth Kálmán, a *Bolond Miska* című élelclap szerkesztője, amikor 1861-ben egy sajtóperben elítélték, az abszolútizmus bomlásának idején már vidám életet talált a falak között. Karácsony estére az összes őrt meghívta pezsgős vacsorára, s azok fel is köszöntöttek.

Amikor a Magyar Atlétikai Club, a MAC 1875-ben megalakult, ott, a főudvaron bonyolították le az első atlétikai versenyeket. Erről így írt a *Vasárnapi Újság*: „A tíz méter magas falak a napsu-

garakat mind a térre vetik vissza, s oly forróság van, hogy az izzó homokban tojást lehetne főzni. Mozgalmas kép tárul elénk: a hölgyek világos öltözékeikkel elmentétben az atléták jelmeze a bő fehér vászonbugyogó s a más-más színű sapka, flanelling s a mellen átkötött szalag vagy az őv tarka színei.”

A növekvő, fejlődő város pedig lassan körülötte az épületet: 1876-ra megépült a Margit-híd, s már készen állottak a Nagykörút — benne a Lipót körút — tervei is. Az Országház építése miatt 1884 — 1886-ban lebontották a régi vízművet, majd a kilencvenes években emelkedni kezdtek a gótikus Országház csipkézett falai. A régi Najgebajde azonban — noha lebontásának, építőanyagként való eladásának terve már 1870 táján felvetődött — állt rendületlenül. A Közmunka Tanács 1872. évi jelentésében ezt írta róla: „Midőn építették, nagyságánál fogva büszke volt, ma azonban nem egyéb, mint az ízlésnek és szépségi igényeknek többé meg nem felelő kórhalmaz.” Még az előtte levő kis Széchenyi sétatér is mind igénytelenebbé vált. A rajta levő pavilonban eddig fagyaltoztak, szalonzene-kar játszott, most „felépült a fővárost díszítő, régóta sajnosan érzett hiányt pótló majomszínház”.

A Szabadság tér dél felől fényképezve (Bojtár Ottó felvétele)

Végül is megért a városrész régen esedékes átépítése: 1890-ben nyilvános rendezési pályázatot hirdettek, s a zsűri egy olyan tervet ajánlott elfogadásra, amely az egész területet sűrűn beépítené. De nem ezt, sőt nem is az első díjast fogadták el megvalósításra; a ma ismert Szabadság teret — a volt Najgebajde helyén — *Palóczy Antal* építész tanár terve szerint alakították ki. Hibája, hogy a legtöbb térrel ellentétben nem homorú, hanem *domború*, vagyis a tér a környező házsorok felé lejt, s így azok szinte sülyyedni látszanak.

Wekerle Sándor (1848—1921) miniszterelnök kormányát az 1894-ben hozott XX. törvénycikk felhatalmazta, hogy a közös *Hadügyi Minisztériumtól* átvegye az Újépületet, a *Károly-kaszárnyát* (a Fővárosi Tanács jelenlegi székházát), a gellérthegy *citadellát*, a várbeli *József-laktanyát*, a II. kerületi *Flórián-laktanyát*.

Még három évbe telt, amíg 1897. október 22-én a Fővárosi Közmunkák Tanácsa végleg átvette a Najgebajdét, és rá három hétre a munkások már bontották is a régi, kivénhedt falakat.

Hamarosan sor került a házhelyek értékesítésére is. A hét háztömbben *huszonhét* telket adtak el, s ezeket a századforduló idején építették be. Ekkor

került tető alá a 8—9. szám alatt a *Magyar Nemzeti Bank* épülete *Alpár Ignác* tervei alapján. A *Rosenberg* házaspár utcára néz főhomlokzatával a magyar népi szecesszió nagy művészenek, *Lechner Ödönnek* (1845—1914) egyik legszebb alkotása, amely eredetileg a *Posta-takarékpénztár* székháza volt. Előtte három épület tekint a térre; egyikük — amely a *Magyar Kereskedelmi Csarnoké* volt — ma az *USA nagykövetsége*. A *Perczel Mór* utca és az *Aulich* és a *Honvéd* utca sarkán a bácskai nábob, *Dungyverszki Lázár* volt palotája áll — ez volt az egyik legdrágább telek; a palotát *Meinig Artúr* tervezte. A *Honvéd* és a *Vécsei* utcai sarkához *Schannen Ernő* műve. A *Beloianisz* utca sarkán álló nagy palotát pedig az *Adria Tengerhajózási Vállalat* építtette ugyancsak *Meinig Artúrral*. Végül az egész téren uralkodó, négy utcára nyíló tévépalotát az *Áru* és *Értéktőzsde* emeltette. Ennek a palotának a mestere is *Alpár Ignác* volt.

A *Rosenberg* házaspár utca és a *Báthori* utca kiöblösödésében a *Pogány Móricz* tervezte *örökmécses* áll: 1848—49 szabadságharcos hazafiainak szenvedését és halálát idézi fel, a rossz emléké *Najgebajde* helyén.

Barkoczi Péter

1879